

SỰ PHÂN MẢNH TRONG QUÁ TRÌNH ĐỊNH HÌNH TRẬT TỰ THẾ GIỚI

LÊ MINH HÙNG

Đà Nẵng

Nhìn lại hàng loạt biến cố diễn ra trong năm 2023 cả về quân sự, chính trị và kinh tế cho thấy thế giới tiếp tục đứng trước những thách thức chưa từng có để tìm kiếm một hướng đi do cường quốc ngày nay - Trung Quốc, Liên minh châu Âu (EU), Nga và Mỹ dẫn dắt. Đặt biệt vào ngày 7-10-2023 cuộc xung đột giữa Israel và Hamas bất ngờ bùng phát, làm cho chảo lửa Trung Đông vốn chưa bao giờ lắng dịu đã trở thành điểm nhấn về một thế giới “phân mảnh” và cũng tiết lộ rất nhiều điều về trật tự toàn cầu.

Tác động đa chiều từ cuộc xung đột Hamas - Israel

Cuộc tấn công của Phong trào Hồi giáo Hamas - lực lượng cai quản dải Gaza vào lãnh thổ Israel đã buộc Tel Aviv phải tuyên bố “tình trạng chiến tranh” và huy động toàn bộ lực lượng quân đội và tổng động viên quân dự bị, tiến hành chiến dịch đáp trả trên quy mô lớn nhằm vào dải Gaza và cả Lebanon một cách thảm khốc.

Một trong những nguyên nhân trực tiếp đẩy “chảo lửa” Trung Đông rơi vào vòng xoáy bạo lực vô cùng nghiêm trọng này như Hamas tuyên bố rằng, chiến dịch của họ là nhằm đáp trả hoạt động phong tỏa cũng như các cuộc tiến công quân sự gần đây của Israel ở Bờ Tây và bạo lực tại nhà thờ Hồi giáo Al-Aqsa - một địa điểm tranh chấp tôn giáo.

Nhưng các nhà quan sát cho rằng, đằng sau động thái mới này của Hamas có thể ẩn giấu một mục đích lớn hơn là nỗ lực nhằm chấm dứt mối quan hệ

hợp tác giữa Israel và các quốc gia Arab, vốn đã bắt đầu dưới thời cựu Tổng thống Mỹ Donald Trump, thông qua Hiệp ước Abraham.

Với nỗ lực trung gian hòa giải của Mỹ, do Jared Kushner, con rể và cũng là cố vấn cấp cao của ông Trump phụ trách, Hiệp ước Abraham đã dẫn đến việc các Tiểu vương quốc Arab thống nhất và Bahrain lần đầu tiên ký kết các thỏa thuận công nhận nhà nước Israel. Maroc và Sudan cũng bình thường hóa quan hệ với quốc gia Do Thái. Gần đây nhất là tiến trình đàm phán để bình thường hóa quan hệ giữa Israel với Arab Saudi.

Các thỏa thuận trên được xem là một bước đột phá đáng chú ý, vì trước đây các quốc gia Arab đã viện dẫn cách Israel đối xử với người Palestine để từ chối công nhận nhà nước Do Thái.

Tuy nhiên, người Palestine nhất quyết phản đối các thỏa thuận nói trên khi cho rằng, Hiệp ước Abraham không làm được gì nhiều cho người Palestine mà chỉ phục vụ những lợi ích của nhà nước Do Thái. Vì thế, “biến cố” ngày 7-10-2023 vừa qua càng làm cho tình hình an ninh khu vực Trung Đông vốn phức tạp càng trở nên khó lường hơn bao giờ hết. Trong bài viết đánh giá về tình trạng leo thang xung đột mới nhất giữa Palestine và Israel trên tờ National News của UAE, giới phân tích được dẫn lời cũng nhận định rằng, cuộc tấn công bất ngờ của phong trào Hamas sẽ làm cho tiến trình đàm phán bình thường hóa quan hệ giữa Saudi Arabia và Israel đứng trước thách thức nghiêm trọng, thậm chí có thể bị hủy bỏ

trong tương lai gần. Nếu điều đó diễn ra sẽ có lợi cho cả Iran, nước từ lâu có mối quan hệ gây tranh cãi với Tel Aviv và Riyadh. Các quan chức hàng đầu ở Tehran gần đây còn công khai phản đối bất kỳ sự xích lại gần nào với Israel.

Không những ở khu vực Trung Đông, “làn sóng bạo lực” này nó còn gây ảnh hưởng đến toàn cầu, trong đó nổi lên là Anh, Canada, Pháp và Đức... khi các quốc gia này đang phải gấp rút tăng cường an ninh nhằm đối phó với các nguy cơ tiềm tàng như chủ nghĩa bài Do Thái hay ủng hộ các chiến binh của phong trào Hamas.

Ở một khía cạnh khác, nó có thể khiến các ngân hàng trung ương nhiều nước phải đối mặt với những xu hướng lạm phát mới, cũng như “giáng đòn mạnh” vào triển vọng kinh tế ở thời điểm có nhiều hy vọng về khả năng kiềm chế đà tăng giá vốn do đại dịch Covid-19 và cuộc xung đột Nga - Ukraine gây ra.

Đặc biệt, theo AFP, cuộc xung đột Hamas - Israel khiến nguy cơ về nguồn cung dầu thô trong khu vực gia tăng, trong khi vốn đã có nhiều lo ngại do Arab Saudi và Nga cắt giảm sản lượng. Chuyên gia Brian Martin và Daniel Hynes của Tập đoàn ANZ cho biết: “Điều quan trọng đối với thị trường là liệu xung đột có được kiềm chế hay không, hay sẽ lan rộng sang các khu vực khác, đặc biệt là Arab Saudi”.

Trong bối cảnh cuộc xung đột Nga - Ukraine chưa có hồi kết thì tình trạng bạo lực ở Trung Đông “bất ngờ” bùng phát gây nên những tác động tiêu cực đa chiều càng làm cho cộng đồng quốc tế hết sức lo ngại. Cả Liên Hiệp Quốc, Liên đoàn Arab cũng như nhiều quốc gia có ảnh hưởng ở khu vực Trung Đông đều lên tiếng kêu gọi các bên liên quan chấm dứt bạo lực ngay tức, bắt tay vào đối thoại để tìm các giải pháp có thể chấp nhận được nhằm không để xung đột tái diễn trong tương lai nhưng chưa có hiệu quả. Đây chính là nhân tố làm cho sự phân mảnh của thế giới càng thêm rõ nét và sẽ bộc lộ những khuynh hướng trong quá trình định hình của một thế giới đa cực do các cường quốc dẫn dắt.

Tầm ảnh hưởng của nhóm các nền kinh tế mới nổi hàng đầu thế giới (BRICS) và mô hình hội nhập mới

Hội nghị Thượng đỉnh nhóm BRICS diễn ra từ ngày 22 đến 24-8-2023 ở Johannesburg (Nam Phi)

với chủ đề *BRICS và châu Phi: Quan hệ đối tác vì tăng trưởng nhanh, phát triển bền vững và chủ nghĩa đa phương bao trùm* đã đưa ra được các bước cụ thể nhằm hướng tới việc định hình một trật tự thế giới đa cực mới đã gây sự chú ý đặc biệt của cộng đồng quốc tế.

Sự trỗi dậy của BRICS những năm gần đây mang theo nhiều hàm ý chính trị về những chuyển dịch quan trọng trong cán cân quyền lực thế giới vốn từng bị chủ nghĩa đơn phương do Mỹ cầm đầu không chế suốt hàng thập kỷ qua. Đại diện cho hàng tỷ người trên khắp ba châu lục, với các nền kinh tế đang trải qua các mức tăng trưởng khác nhau, nhóm BRICS đã chia sẻ một điểm chung là muốn nâng cao hơn nữa vị thế của họ so với các cường quốc phương Tây giàu có.

Ngoại trưởng Nga Sergei Lavrov nói tại một cuộc họp của các ngoại trưởng BRICS hồi tháng 6 - 2023 rằng, sức hấp dẫn ngày càng tăng của khối đối với các nước là bằng chứng cho thấy nó thể hiện điều mà ông gọi là “sự hình thành thế giới đa cực”. Trong khi đó, ngày 18 - 8, Đại sứ Trung Quốc tại Nam Phi Trần Hiểu Đông đã ca ngợi BRICS là “một nền tảng quan trọng cho hợp tác giữa các quốc gia mới nổi và đang phát triển”, là “xương sống của công lý và công bằng quốc tế”. Đại sứ Trần Hiểu Đông nhấn mạnh: “Hệ thống quản trị toàn cầu truyền thống dường như đã rối loạn, mất năng lực và vắng mặt. Cộng đồng quốc tế đang háo hức mong đợi BRICS... đóng vai trò dẫn dắt”.

Đặc biệt, khi cuộc xung đột Nga - Ukraine nổ ra cũng là lúc cuộc cạnh tranh quyền lực mềm giữa Mỹ, phương Tây với Nga và Trung Quốc ngày càng trở nên gay gắt chưa từng có. Đáng chú ý là xung quanh việc tập hợp các quốc gia về phe mình qua những cuộc bỏ phiếu lên án Nga tại Liên Hiệp Quốc, yêu cầu rút quân vô điều kiện. Kết quả những đợt bỏ phiếu cho thấy có khoảng hơn 50 nước không bỏ phiếu theo Mỹ và phương Tây và nếu xét về số dân thì nhóm này lại chiếm tới hơn một nửa dân số thế giới.

Câu chuyện những lá phiếu ở Liên Hiệp Quốc đã cho thấy rằng, những rạn nứt của Mỹ và các đồng minh phương Tây với các nước phương Nam đã ở mức sâu sắc hơn rất nhiều, và cách tiếp cận của các

nước phương Nam đối với sự cạnh tranh giữa các nước lớn đã khác trước, mang tâm thế chủ động và thực dụng hơn trước.

Không những về chính trị, mà BRICS cũng rất chú trọng đến đầu tư, phát triển kinh tế. Dù có hơi đánh mất tốc độ tăng trưởng sau đại dịch Covid-19 cũng như sau khi xung đột Nga - Ukraine bùng nổ, GDP của BRICS (31,5%) vẫn vượt qua G7 (30,7%) trong đóng góp cho GDP toàn cầu, xét về sức mua tương đương (PPP).

Đến cuối năm 2022, theo kết quả Báo cáo Tài sản toàn cầu thường niên do các ngân hàng Credit Suisse và UBS thực hiện (mới được công bố ngày 15 - 8, dựa trên số liệu thống kê tài sản của 5,4 tỷ người trưởng thành tại 200 thị trường), Nga, Mexico, Ấn Độ và Brazil là những nước ghi nhận lượng tài sản gia tăng lớn nhất. Báo cáo cũng dự đoán tài sản của BRICS sẽ tăng 30% vào năm 2027.

Bức tranh tổng thể này gợi lên một tâm trạng chung, rằng cơ chế hợp tác kinh tế quốc tế đối trọng với G7 này thực sự đang tạo nên thịnh vượng, cũng như kiến tạo rất nhiều cơ hội phát triển trong ngắn và trung hạn. Nó hoàn toàn có thể góp phần đẩy lùi tình trạng bất bình đẳng và thu hẹp khoảng cách giàu nghèo trên thế giới trong những năm tới. Ví dụ như tại phiên họp BRICS-15 với sự tham gia của 65 nhà lãnh đạo từ Nam bán cầu, Chủ tịch Trung Quốc Tập Cận Bình đã nói rằng, thông qua *Sáng kiến phát triển toàn cầu* (GDI), Trung Quốc đã lập một quỹ hợp tác Nam - Nam với tổng vốn đầu tư 4 tỷ USD. Ông còn cho biết các định chế tài chính Trung Quốc có thể lập một quỹ nữa trị giá 10 tỷ USD để triển khai GDI. Đồng thời hứa rằng, Trung Quốc sẽ hợp tác nhiều hơn với các nước châu Phi, bao gồm hợp tác hải quan để gia tăng xuất khẩu hàng hóa của châu Phi sang Trung Quốc và cung cấp dữ liệu bản đồ vệ tinh, chủ yếu phục vụ nông nghiệp và đối phó thiên tai...

Trong khi đó, Mỹ và các đồng minh phương Tây, thông qua vai trò của nhóm các nền kinh tế phát triển (G7) vốn đã chi phối đường như toàn bộ xu hướng chính trị, quân sự và kinh tế đối với phần còn lại của thế giới nhưng đã bộc lộ hàng loạt các điểm yếu, gây bất bình cho nhiều quốc gia ở khắp các châu lục. Trong đó có mấy điểm đáng chú ý sau đây:

Thứ nhất, mô hình viện trợ và hợp tác của Mỹ và phương Tây đối với các nước phương Nam vẫn có những khoảng trống cố hữu, chưa đáp ứng được nhu cầu cấp thiết trong nhiều lĩnh vực, đặc biệt là về tài chính và hạ tầng. Thậm chí có rất nhiều cam kết được đưa ra để viện trợ hàng trăm tỷ USD cho các nước châu Phi, châu Á, trong cuộc chiến xóa đói giảm nghèo hay chống biến đổi khí hậu đều không thực hiện như đã hứa, gây thất vọng rất lớn. Trong khi đó, các giải pháp Trung Quốc cung cấp cho phương Nam, nhất là trong khuôn khổ *Sáng kiến Vành đai và Con đường* (BRI), dù còn rất nhiều bất cập về bẫy nợ và tính minh bạch, nhưng cũng đã giúp các nước phương Nam giải quyết được nhiều nút thắt về cơ sở hạ tầng, tăng kết nối, nhờ đó phát triển kinh tế. Các học giả Mỹ cũng nhận thấy rõ, Trung Quốc đã tăng được ảnh hưởng quyền lực mềm ở các khu vực có hợp tác BRI. Hay như Nga đã và đang cung cấp hàng vạn tấn lương thực miễn phí cho châu Phi để đối phó với nạn đói đang đe dọa hàng triệu con người....

Thứ hai, lòng tin cũng như sự gắn bó của các nước phương Nam với Mỹ và châu Âu đã suy giảm nghiêm trọng từ giai đoạn dịch bệnh Covid-19. Với tiềm lực kinh tế và khoa học vốn có, nước Mỹ và các đồng minh phương Tây nhanh chóng tìm ra vaccine và sản xuất các vật tư, thiết bị y tế, nhưng lại chỉ ưu tiên cho công dân của mình và cũng từ chối chuyển giao quyền sở hữu trí tuệ cho các nước khác để phổ cập sản xuất vaccine. Bài học từ Covid-19 khiến các nước phương Nam thấy rằng, Mỹ và phương Tây không hoàn toàn là chỗ dựa tin cậy trong mọi thời điểm và phương Nam vì thế cần phải đưa ra nhiều lựa chọn đa dạng hơn cho việc đảm bảo an ninh và phát triển của đất nước.

Thứ ba, lịch sử đương đại đã ghi nhận rất nhiều lần Mỹ và phương Tây áp dụng tiêu chuẩn kép, trong đó chủ yếu là về “dân chủ, nhân quyền” khi tiến hành can thiệp quân sự vào Kosovo, Iraq, Libya, Syria... Do vậy việc dùng lập luận về đạo lý và chính nghĩa để thuyết phục các nước phương Nam chống Nga hầu như không có giá trị thực tế. Các nước phương Nam cho rằng xung đột Nga - Ukraine như một dạng chiến tranh ủy nhiệm giữa Liên minh quân sự Bắc Đại Tây Dương (NATO) với

Nga, và các nước phương Nam không có lợi ích gì trong việc chọn bên.

Thứ tư, cách tiếp cận của Mỹ từ thời Tổng thống Donald Trump đến nay là tập trung về an ninh và cạnh tranh chiến lược với Trung Quốc và Nga mà coi nhẹ việc gìn giữ và gây dựng quan hệ với các nước phương Nam. Chính sách “nước Mỹ trên hết” với những đặc điểm như áp đặt về thương mại, đơn phương rút khỏi các cam kết quốc tế, cắt giảm viện trợ... đã góp phần làm sâu thêm khoảng cách và sự chia rẽ giữa Mỹ và nhiều nước phương Nam, đặc biệt là với khu vực châu Á và châu Phi.

Thứ năm, hướng tiếp cận của nhiều nước phương Nam. Thông qua thực tiễn tình hình, các nước phương Nam đã hình thành nhận thức và cách tiếp cận rất thực dụng, khó bị lôi kéo và dẫn dắt bằng các tuyên truyền về giá trị của Mỹ và phương Tây, mà sẽ đánh giá các nước lớn trên cơ sở giá trị lợi ích. Nhiều nước phương Nam đang chọn cách ứng xử theo “con đường thứ ba”, “chủ động trung lập”, sẵn sàng “đa liên kết” theo lợi ích chứ không chọn bên như Mỹ và phương Tây luôn “cưỡng ép”. Phản ứng chính sách này đã giúp cho các nước phương Nam chủ động tách khỏi những vấn đề không liên quan sát sườn đến lợi ích quốc gia.

Thứ sáu, về sự thống trị đồng USD. Do G7 thường xuyên sử dụng các chính sách bao vây cấm vận cũng như những hạn chế khác đã gây cho nhiều nước khó tiếp cận các nguồn vốn vay cũng như thanh toán. Đặc biệt, tình trạng Mỹ và các nước G7 phong tỏa tài sản đã đặt ra mối quan ngại cho chính phủ của một số nước khi có những biến động xảy ra không thể nào tiếp cận các nguồn dự trữ bằng vàng và đồng USD của mình trong các thể chế tài chính quốc tế...

Vì thế, Thượng đỉnh BRICS-15 tập trung bàn về việc hình thành đồng tiền nội khối và mở rộng việc thanh toán trực tiếp bằng các đồng nội tệ đã được Washington theo dõi sát sao, vì Mỹ hiểu rõ rằng đây sẽ là những mầm mống đe dọa chấm dứt thế độc quyền của đồng USD như là đồng tiền duy nhất cho dự trữ ngoại tệ. Tấn công vào vị thế đồng USD cũng chính là thách thức trật tự thế giới do Mỹ và phương Tây đặt ra. Điều này cũng có nghĩa là đưa Mỹ trở lại cấp độ ngang bằng với tất cả các nước khác.

Mặt khác, cục diện cạnh tranh nước lớn và cách phản ứng của các nước phương Nam đã nâng vị thế của BRICS như một quả cân đối trọng, rất có giá trị nếu nghiêng về bất cứ bên nào, nhưng cũng luôn đòi hỏi các nước phải khéo léo trong cách ứng xử ở nhiều tình huống nhạy cảm. Ví dụ như việc Nam Phi nỗ lực vận động Tổng thống Putin không tham dự trực tiếp Hội nghị thượng đỉnh BRICS để tránh ở vào thế lưỡng nan khi có trách nhiệm thành viên phải bắt giữ ông Putin theo lệnh của Tòa Hình sự quốc tế, vừa không thể làm đổ vỡ quan hệ với Nga.

Đối với Mỹ và phương Tây, chính giới cũng như học giả đã nhận ra những sai lầm của chính sách ngoại giao “bề trên” với các nước phương Nam và đang nỗ lực hàn gắn lại quan hệ. Nhưng rõ ràng cục diện hiện nay đã thay đổi. Hầu hết các nước phương Nam không muốn chống hoặc ly khai với Mỹ nhưng vì lợi ích quốc gia vẫn sẽ theo xu hướng đa liên kết, không chọn bên. Đây là những chỉ dấu cho thấy một trật tự thế giới đa cực đang định hình, chủ nghĩa đa phương công bằng, không bị sức ép của ngoại giao cường quyền vẫn là mong ước của các nước vừa và nhỏ. Chính vì vậy, Hội nghị thượng đỉnh BRICS lần thứ 15 tại Johannesburg là cơ hội để các nước vừa và nhỏ bày tỏ tiếng nói của mình tại một kênh đa phương “phi truyền thống”, tạo thế đòn bẩy gây sức ép cải cách các thể chế đa phương cũ đã kém thích nghi với trật tự thế giới đang thay đổi và các thách thức mới, ngày càng gay gắt hơn.

Việc Hội nghị thượng đỉnh BRICS lần thứ 15 thống nhất hàng loạt các vấn đề, trong đó có kết nạp thêm các thành viên như Tổng thống Nam Phi Cyril Ramaphosa thông báo đã quyết định mời 6 quốc gia gồm Argentina, Ai Cập, Iran, Ethiopia, Saudi Arabia và UAE gia nhập và sẽ chính thức trở thành viên của khối từ ngày 01-01-2024 là dấu chỉ cho bước phát triển mới trong quan hệ giữa G7 với phần còn lại của thế giới. RFI (Pháp) trong bài phân tích ngày 22-8-2023 đã nhấn mạnh: “Hiếm có khi nào một kỳ họp thượng đỉnh của BRICS được chăm chú theo dõi đến như thế. Nếu như Nga và Trung Quốc sẽ tìm cách mở rộng tầm ảnh hưởng trong kỳ họp, thì Mỹ và châu Âu lo lắng nhìn thấy một liên minh được hình thành, thách thức trật tự thế giới”.

